

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

**ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“**

Красимир Николов Манов

**НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ЗАЩИТА
НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на
дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен
„доктор“

по професионално направление
3. 6. Право / Наказателно право

София, март 2014

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

**ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“**

Красимир Николов Манов

**НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ЗАЩИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на
дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление
3. 6. Право / Наказателно право

Научно жури:

Проф. д-р Александър Стойнов
Проф. д-р Пламен Панайотов
Проф. д-р Румен Марков
Проф. д-р Момяна Гунева
Проф. д-р Румен Владимир

Резервни членове:

Доц. д-р Георги Митов
Доц. д-р Юлиана Матеева

София, март 2014 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на Катедра „Наказателноправни науки“ при ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“ на 04.03.2014 г.

*Публичната защита ще се състои до 11.06.2014 г.
Материалите по защитата са на разположение в Библиотеката на ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, Ректорат.*

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Актуалността на научното изследване е обусловена от значението на културното наследство и необходимостта от опазването на неговите обекти. През 2009 г., след дългогодишни дебати за необходимостта от това, бе приет нов закон – Законът за културното наследство, заменил стария Закон за паметниците на културата и музеите от 1969 г. Значимостта на културното наследство за обществото се осъзнава все повече, включително и в икономически аспект. Не без основание вече се говори за отделен стопански отрасъл (или подотрасъл) – т.нар. културен туризъм. Това обосновава необходимостта от сериозна и стабилна система за опазването на културното наследство. Съществен елемент от тази система се явява и наказателноправната му защита. Едновременно със ЗКН влезе в сила и изменение на НК, в който, вече сравнително подробно, са уредени състави на престъпления, пряко или косвено свързани с обекти на културното наследство. До този момент в НК бяха предвидени само няколко състава на такива престъпления, които повдигаха повече въпроси и проблеми в практиката, отколкото реално да осъществяват защитна функция по отношение на специфичния си обект.

Съществуването на цялостен комплекс от правни норми за всеобхватно регулиране на всички отношения, касаещи културното наследство, дава основание вече да се обсъжда въпроса за цялостна държавна политика в тази област. До този момент нормативното регулиране се осъществяваше чрез изменение на действащи актове, създадени при коренно различни общественно-политически и икономически условия и несъобразени с конкретна политика и стратегия за развитие. Преодоляването на този етап дава възможност и за теоретично изследване на отделни насоки на правната уредба, включително и на наказателно-правния аспект на защитата на културното наследство.

Актуалността на научното изследване се обуславя и от обстоятелството, че проблематиката на наказателноправната защита на културното наследство не е била предмет на цялостно и подробно проучване в българската наказателноправна доктрина.

2. Цел и задачи на изследването

Дисертационният труд си поставя за **цел** да установи дали и до каква степен националното наказателно право гарантира ефективна защита на културното наследство.

Така формулираната цел на дисертационния труд се конкретизира в следните **задачи**:

- да се изясни съдържанието на действащата правна уредба, като се отчита връзката между позитивната уредба на опазването на културното

наследство и наказателноправната уредба, както и съотношението между наказателноправните разпоредби и наказателноправните;

- да се изясни съдържанието на основни понятия, употребявани в законодателството, тяхната взаимна обвързаност и значение;
- да се изясни същността на установения правен режим на опазване на културното наследство в България, включително чрез анализиране на историческото развитие на правната уредба и в сравнителноправен аспект, като се изясни и неговото място сред установените модели на режим на опазване на културното наследство в други страни в Европа и света;
- да се изясни общата характеристика на престъпленията против опазване на културното наследство и признаците на отделните престъпления;
- да посочи съществени проблеми, които действащата правна уреда създава – както теоретични, така и значими за правоприложната практика;
- да даде тълкувания и насоки за разрешаване на откритите проблеми;
- да се направят предложения за развитие и усъвършенстване на законодателството.

3. Обект и предмет на изследването

Дисертационният труд представлява цялостно монографично изследване. **Обект** на научния анализ са правните норми, съставляващи особения правен режим на културното наследство и неговите обекти – културните ценности, както и наказателноправната уредба на престъпленията, касаещи обекти на културното наследство.

Предмет на изследването е съдържанието и приложното поле на наказателноправните разпоредби, регламентиращи разглежданите престъпления, нормите на международноправни актове, регламентиращи опазването на културното наследство, на Конституцията относно правото на достъп до обектите на културното наследство и задължението на държавата за неговото опазване, на наказателните закони на други страни, разкриващи различните модели на режими за опазване на културното наследство и съотношението им с българската уредба, решения на Конституционния съд, на ВКС и на съдилища в Република България по прилагането на наказателно-правната уредба.

4. Методология на изследването

За постигане на научната цел и задачите, които си поставя дисертационният труд, са използвани общонаучните методи на познание: наблюдение, описание, сравнение, метод на научния анализ и синтез, индуктивният и дедуктивният метод.

Приложени са и частни методи за изследване, като сравнителноправния и правнологическия метод, както и методите на правната херменевтика за тълкуване на разпоредбите в изследваните нормативни актове.

Използван е и методът на историческия анализ, който позволява да се изясни съвременното съдържание и приложно поле на наказателноправните норми чрез проследяване развитието на уредбата на защитата на културното

наследство и неговите обекти в международноправните актове, в законодателството на България и в други държави.

5. Практическо значение

Дисертационният труд представлява опит за подробно, пълно и всеобхватно научно изследване на предоставяната в Република България наказателноправна защита на културното наследство, но притежава и известна практическа насоченост.

Практическото значение на дисертационния труд може да се обобщи в следните няколко насоки:

- изясняване съдържанието и приложното поле на наказателноправните разпоредби, предоставящи защита на опазването на културното наследство в Република България;
- анализ на съставите на престъпленията против опазване на културното наследство с всички техни признаци, включително и изясняването им въз основа на други нормативни актове, към които бланкетните диспозиции препащат;
- изясняване на съдържанието на основните понятия, имащи отношение към опазването на културното наследство, включително възможните предмети на престъпленията – културна ценност, археологически обект, защитена територия за опазване на културното наследство и т.н.;
- анализ и изясняване на възможни колизии между отделни състави основни на тези престъпления, между състави на престъпления против опазване на културното наследство и други престъпления, между състави на престъпления и на нарушения по ЗКН;
- формулиране на конкретни критерии за определяне степента на обществена опасност и за разграничаване на хипотези, в които е оправдано прилагането на наказателноправни мерки и такива, при които адекватно може да се налагат административни санкции;
- подпомагане практикуващите юристи при преценката за приложимия състав на престъпление във всеки конкретен случай на осъществено посегателство срещу обекти на културното наследство;
- посочване недостатъците в уредбата на престъпленията, засягащи обекти на културното наследство в българския Наказателен кодекс и очертаване възможностите за усъвършенстване на наказателноправната им защита;
- инициране на дискусия, която да доведе до законодателна инициатива и конкретни законодателни предложения за усъвършенстване на наказателното законодателство в тази област, особено в процеса на обсъждане на изготвен проект за нов Наказателен кодекс.

6. Обем и структура на изложението

Дисертационният труд е в обем 280 стр. (267 с. без съдържанието, списъка на най-често използваните съкращения и библиографската справка). Към него е приложена справка за използваната литература,

съдържаща 150 заглавия, от които 104 – на кирилица и 46 – на латиница, 90 – български и 60 – чужди. Всички заглавия са цитирани в дисертационния труд. Направени са общо 294 бележки под линия.

В структурно отношение дисертационният труд се състои от увод, три глави и заключение. Всяка от главите е разделена на параграфи, параграфите на точки, означени с арабски цифри, отразяващи номера на параграфа и на съответната точка. Структурата на дисертационния труд е обусловена от поставените основни задачи на изследването. Трудът е структуриран по следния начин:

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА. КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО ОБЕКТ НА ПРАВНА ЗАЩИТА

§.1. КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО – ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

- 1.1. Културно наследство и културно-историческо наследство
- 1.2. Културни ценности
- 1.3. Понятие за културно наследство
- 1.4. Опазване на културното наследство
- 1.5. Закрила и защита на културното наследство

§.2. УСТАНОВЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ПРАВНАТА УРЕДБА НА ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО – КРАТЪК ИСТОРИЧЕСКИ И СРАВНИТЕЛНОПРАВЕН ПРЕГЛЕД

ГЛАВА ВТОРА. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА И СИСТЕМА НА НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВНАТА ЗАЩИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

§.1. Обществена значимост на престъпленията, свързани с културното наследство

§.2. Законодателен метод за изграждане на наказателноправната уредба на престъпленията против опазване на културното наследство

- 2.1. Степен на абстрактност при формулиране на съставите
- 2.2. Систематично място и структуриране на наказателноправната уредба

§.3. Обект на престъпленията против опазване на културното наследство

§.4. Обществена опасност

§.5. Обща характеристика на обективната страна

§.6. Субект на престъпленията

§.7. Обща характеристика на субективната страна

§.8. Наказуемост

§.9. Видове и система на престъпленията против опазване на културното наследство

ГЛАВА ТРЕТА. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

§.1. Престъпления, свързани с издирването и откриването на културните ценности

- 1.1. Престъпно търсене на археологически обекти (иманярство) – чл. 277а, ал. 1 НК
- 1.2. Извършване или нареждане да бъдат извършени теренни проучвания без разрешение – чл. 277а, ал. 2 НК
- 1.3. Престъпно откриване на културна ценност – чл. 278, ал. 1 НК
- 1.4. Престъпно откриване на съкровище, съдържащо културна ценност – чл. 208, ал. 4 НК
- 1.5. Изготвяне, държане и укриване на средство на престъпление против археологически обекти – чл. 277а, ал. 7 НК

§.2. Престъпно унищожаване, повреждане и видоизменение на културни ценности

- 2.1. Унищожаване или повреждане на своя културна ценност
- 2.2. Длъжностното престъпление по чл. 278б, ал. 2 НК – противозаконно даване на разрешение за унищожаване, разрушаване, повреждане или видоизменение на културна ценност

- 2.3. Непредпазливо унищожаване или повреждане на намерена културна ценност – чл. 278, ал. 3 НК
- 2.4. Нарездане или допускане извършването на незаконни дейности в защитена територия за опазване на културното наследство – чл. 277а, ал. 4 НК
- 2.5. Престъпно продължаване или допускане продължаването на спряна противозаконна дейност в защитена територия за опазване на културното наследство – чл. 277а, ал. 5 НК
- 2.6. Организиране и ръководене на противозаконна дейност в защитена територия за опазване на културното наследство – чл. 277а, ал. 6 НК
- 2.7. Противозаконно извършване на изкопни работи в защитена територия за опазване на културното наследство
- 2.8. Други престъпления, свързани с унищожаване или повреждане на културна ценност
- 2.9. Необходимост от приемането на други състави на увреждащи престъпления
- §.3. Престъпления, свързани с идентификацията, регистрацията, адаптацията и социализацията (осигуряване на достъп за възприемане и изучаване) на културните ценности
 - 3.1. Държане на неидентифициран и нерегистриран археологически обект – чл. 278, ал. 6 НК
 - 3.2. Длъжностно престъпление във връзка с идентификацията и регистрацията на културните ценности – чл. 278, ал. 5 НК
 - 3.3. Незаконни сделки с културни ценности – чл. 278а, ал.1 и 2 НК
- §.4. Престъпно отнемане и присвояване на културни ценности
- §.5. Трафик на културни ценности
 - 5.1. Незаконен износ на културна ценност – чл. 278а, ал. 4 НК
 - 5.2. Други престъпления, свързани с незаконен износ на културни ценности
 - 5.3. Необходимост от криминализиране на други форми на незаконен трафик на културни ценности
- §.6. Престъпления с предмет архивен документ – чл. 278а, ал. 5 НК

ЗАКЛЮЧЕНИЕ (ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО)

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

В увода на дисертационния труд се обосновава актуалността на разглежданата проблематика и необходимостта от изследването и се формулира неговата цел – да изясни съдържанието на действащата правна уредба, да посочи съществени проблеми, които тя създава – както теоретични, така и значими за правоприложната практика, да даде тълкувания и насоки за разрешаване на откритите проблеми и за развитие и усъвършенстване на законодателството и да постави началото на теоретичното изследване на тази правна материя, която трябва да намери своето заслужено място в юридическата практика и теория.

ГЛАВА ПЪРВА

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО ОБЕКТ НА ПРАВНА ЗАЩИТА

§.1. КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО – ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

В тази глава са изяснени понятието „културно наследство“, както и други, свързани с него понятия, което е необходимо за установяване на обекта на правна защита изобщо, но също и на обекта на престъпленията, които представляват интерес за изследването.

1.1. Културно наследство и културно-историческо наследство

Понятието „културно наследство“ е легално. В отделни нормативни актове обаче се употребяват различни варианти, което поставя въпроса дали става дума за едно и също или за различни понятия. Анализът показва, че понятието „културно-историческо наследство“ се използва със същото съдържание като определеното в ЗКН понятие „културно наследство“.

1.2. Културни ценности

Културна ценност е най-често употребяваното понятие като предмет на престъпленията, свързани с културното наследство. Ето защо изясняването на това понятие се явява необходим елемент от едно теоретично изследване на наказателноправната защита на културното наследство. В ЗКН съществуват твърде много разпоредби, относими към дефинирането на понятието. Това изключително затруднява точното изясняване на съдържанието му.

ЗКН отделя значително по-малко внимание на нематериалните културни ценности. Когато урежда закрилата и защитата на културното наследство, в основата на изграждането на нормативната уредба законодателят поставя разбирането за материалните му носители, поради което към момента тази уредба касае изключително материалните културни ценности, а защитата на културното наследство според закона се свежда по-скоро до защита на културните ценности. Това се отнася и до наказателноправната защита на културното наследство. Поради тази причина е изследван предимно въпросът за материалните културни ценности.

Изяснен е въпросът, че всяка културна ценност се характеризира и със своята имуществена стойност, определена по предвидения в нормативните актове ред. В този смисъл културните ценности представляват вещи. Културните ценности са вещи с особени свойства и особен правен режим. Изяснени са особените свойства на културните ценности като вещи с оглед особеностите им режим. В наказателноправен аспект посочените особености на културните ценности определят характера и обосновават по-висока степен на обществена опасност на посегателствата върху тези вещи.

1.3. Понятие за културно наследство

Разгледана е и е проследено развитието ѝ в исторически план на идеята за създаване на правила за опазването на културни и исторически обекти, намерила отражение в международноправни актове. Проследено е постепенното прерастване на идеята от защита на отделни материални обекти

като обект на собственост към идея за защита на културното наследство като обект на основни права.

Изследвана е традицията в подхода на българския законодател и доколко той се съобразява с наблюдаваната тенденция в световен мащаб за изграждане на режим за опазване на културното наследство. Анализирани са разпоредбите в ЗКН, имащи отношение към определяне на понятието културно наследство и е формулирано теоретично определение на това понятие: по смисъла на ЗКН културното наследство може да бъде определено като съвкупността от културни ценности, които притежават определени в закона характеристики, представляват съществени придобивки и достижения на предишни поколения, исторически общества или отделни личности, създадени са в минали епохи или периоди, или свидетелстват за характерно и значимо човешко присъствие или дейност през минали епохи или исторически периоди, имат културна или научна стойност и чието опазване, включително правото на всички граждани на достъп до тях, е гарантирано от държавата.

1.4. Опазване на културното наследство

Изяснено е съдържанието на легалното понятие за опазване на културното наследство. То е употребявано понякога непоследователно в ЗКН и в различен смисъл. Описаното различие в употребата на понятието „опазване“ дава основание да се обособят две отделни понятия, а именно: „опазване на културното наследство“ в широк смисъл, като системен процес на издирване, изучаване, идентификация, документиране, регистрация, консервация, реставрация и адаптация на културните ценности и „опазване“ в тесен смисъл, като съхраняване на физическото състояние на културна ценност като предмет (вещ). В тесен смисъл понятието се употребява по-често като „опазване на културните ценности“.

От наказателноправна гледна точка опазването на културното наследство разкрива и още един аспект. Дейностите, посочени от закона, които се осъществяват в рамките на системния процес на опазване на културното наследство, се реализират в рамките на особени правоотношения в които влизат субектите на този процес. В рамките на тези правоотношения, регулирани основно от ЗКН, субектите придобиват съответни права и задължения и чрез тяхното упражняване и изпълнение се цели да бъдат постигнати целите на закона, включително и за физическото запазване на културните ценности и осигуряване на възможността за достъп на гражданите до културното наследство, гарантирана от Конституцията. В този смисъл опазването на културното наследство може да се определи и като съвкупност от правоотношенията, които възникват и се развиват между различните субекти, в рамките на които се осъществяват дейностите издирване, изучаване, идентификация, документиране, регистрация, консервация, реставрация и адаптация на културните ценности и, в рамките на които в крайна сметка се гарантира конституционното право на достъп до културното наследство. От тази гледна точка опазването на културното наследство може да се възприеме и като обект на специфична категория престъпления, които са

основен обект на настоящото изследване. Ето защо тези престъпления можем да наричаме „престъпления против опазване на културното наследство“.

1.5. Закрила и защита на културното наследство

Наред с понятието „опазване“ ЗКН употребява, обикновено в съчетание с него, и „закрила“ на културното наследство.

Под закрита на културното наследство следва да се разбира система от законови мерки и правни способности, които имат за цел да обезпечат удовлетворяване на обществения интерес от опазване на културното наследство.

ЗКН употребява и друго близко звучащо понятие – „защита“. Това налага изясняване на понятието „защита на културното наследство“ и в какво то се различава от закрилата му. Понятието защита се употребява като съвкупност от правни мерки, приложими в случай на нарушаване, увреждане на закриляното право или интерес. То се свързва с възникването на отношения на юридическа отговорност.

Наказателноправната уредба, свързана с културното наследство, следва да се причислява към системата от правни мерки за неговата защита. Поради това и в дисертационния труд е възприето понятието „наказателноправна защита“, а не закрита.

§.2. УСТАНОВЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ПРАВНАТА УРЕДБА НА ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО – КРАТЪК ИСТОРИЧЕСКИ И СРАВНИТЕЛНОПРАВЕН ПРЕГЛЕД

Разгледано е развитието на законодателните мерки, предприемани в България за опазване на културните ценности (старини) от Освобождението до наши дни, включително и процесите и тенденциите в развитието на тази правна уредба, възникването и развитието на наказателноправни норми за тяхната защита и проблемите пред правоприлагащите органи, продиктувани от непълнотата и несъвършенството на наказателноправната уредба.

Този процес е разгледан и в светлината на сравнителноправен анализ, който дава основание принципно да се говори за два различни модела, установени в различните държави в Европа. От една страна – т. нар. консервативен или южноевропейски, а от друга – т. нар. либерален или северно-европейски. Критериите, на базата на които се разграничават двата модела, са предимно ролята на държавата и степента на свобода на движение на културните ценности.

Може да се каже, че определящо значение има уредбата на отношенията по повод археологическите ценности, а това зависи главно от степента на натрупване на културни ценности и преди всичко на археологически в съответната страна. Южноевропейските държави, където се разкриват много следи от културно присъствие на хора от най-древни времена, се явяват източник на такива културни ценности и естествено в тях стремежът е към запазване на културното наследство, като не се позволява изнасянето на културни ценности извън страната. Необходимостта от подобни рестрикции по необходимост определя значително по-голяма роля и намеса на държавата в отношенията по повод културното наследство. Такива страни, като Испания,

Италия, Гърция и др. се окачествяват като страни-донори, страни-източници или страни-износители на културни ценности. Северните страни, напротив, не разполагат с такова количество местни културни ценности, но за сметка на това обикновено се явяват по-богати и съвсем естествено, съчетанието на търсене и възможности определя съответната политика в страната. Такива страни като Германия, Великобритания, Холандия, Швейцария, скандинавските страни и т.н. се окачествяват като страни-реципиенти или страни-пазари, където основно се доставят, търсят и търгуват културни ценности.

Погледнато в тази светлина, може да се каже, че България притежава всички характеристики на страна-донор – богата на културни ценности – и движими и недвижими, особено археологически. Това създава и предпоставките тук да бъде нормативно закрепен консервативен модел на уредба на отношенията, свързани с опазването на културното наследство, което определя и характера на наказателноправната му защита.

ГЛАВА ВТОРА

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА И СИСТЕМА НА НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВНАТА ЗАЩИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

§.1. Обществена значимост на престъпленията, свързани с културното наследство

Обществената значимост на престъпните посегателства срещу културното наследство нараства в последните години, доколкото нараства и общественото съзнание за значимостта му като ценност, нуждаеща се от правна защита. Спецификата на страната ни като богата на археология определя и основен дял в тези престъпления на незаконното търсене на археологически обекти и на трафика им извън страната – с дестинация към държавите-пазари от Западна Европа и САЩ, където основно е търсенето на антики.

Мащабността на посегателствата върху културни ценности и осъзнаването на значението им като значителен икономически фактор – притегателен за т.нар. културен туризъм, обосновава високата степен на обществена опасност на тези деяния.

След 2006 г. държавата показва, че приема за приоритет борбата с престъпните посегателства върху културното наследство. Макар и бавно, в последните години се отбелязва тенденция към увеличаване на броя на образуваните дела и на осъдените лица за този вид престъпления.

Обосновавана е необходимостта от сериозни стъпки за повишаване на ефективността в противодействието на престъпленията срещу културното наследство. Такива стъпки представляват приемането на новия ЗКН и съответното изменение на НК, както и практическите мерки в институционален план, предприети за подобряване на административния капацитет на държавните органи за борба с тази престъпност – създаването на

специализирани звена и повишаване на квалификацията на магистратите и разследващите органи.

§.2. Законодателен метод за изграждане на наказателноправната уредба на престъпленията против опазване на културното наследство

2.1. Степен на абстрактност при формулиране на съставите

ЗКН урежда различни по вид и съдържание правоотношения, свързани с опазване на културното наследство. Разнообразието на правоотношения предполага и разнообразие на тези от тях, за които е преценено, че следва да получат и наказателноправна защита. Това поставя законодателя пред нелеката задача да установи адекватна наказателноправна уредба, която да осигури тази защита.

Съществуват две основни тенденции при създаване на съставите на престъпленията в особената част на НК – стремеж към максимална конкретизация при описване на признаците на състава и противоположната – за създаване на достатъчно абстрактно формулирана норма, която да обхване всички възможни хипотези. Първият подход осигурява възможност за диференциация на наказателната отговорност. Вторият подход изисква повече усилия при правоприлагането, но може да гарантира, че законът обхваща всички възможни хипотези на общественоопасни прояви от съответния вид, дори в условията на динамично променящите се условия на живот, включително и такива, които не са били извършвани при създаването на нормата.

Анализът на уредбата в НК показва, че законодателят е търсил баланс между двата подхода, като все пак е предпочетено изграждането на една по-разгърната система от разпоредби. В основната част са концентрирани множество състави, в опит да бъдат криминализирани разнородни по съдържанието си общественоопасни деяния – в рамките на четири члена (чл. 277а, 278, 278а и 278б), но в общо 24 алинеи, които сега представляват основната наказателноправна уредба, свързана с културното наследство. Възприетият от българския законодател консервативен модел на опазване на културното наследство предполага по-разгърната наказателноправна защита.

Относно степента на абстрактност на формулиране на съставите, законодателят, като че ли се е стремил да балансира между абстрактността и конкретиката. Трябва да се отбележи обаче, че абстрактността е постигната преди всичко чрез метода на формулиране на бланкетни диспозиции.

2.2. Систематично място и структуриране на наказателноправната уредба

Другият проблем при изграждане на наказателноправната защита на културното наследство е свързан със систематичното място на съставите и по-скоро с необходимостта и възможността от изграждане на относително обособена система от специални състави.

Разгледани са възможните подходи и е подкрепен избраният от законодателя смесен подход – принципно обособяване на престъпленията против опазване на културното наследство, макар понастоящем това да не е в самостоятелна глава, съчетано с известно отклонение – в отделни случаи да се предвиждат квалифицирани състави на други престъпления.

Анализът на действащата нормативна уредба и на обществените отношения, които подлежат на правно регулиране и защита, показва, че има основание разглежданите престъпления да бъдат обособени, като притежаващи самостоятелен обект – обществените отношения, свързани с опазване на културното наследство. Ето защо най-удачното законодателно разрешение е обособяването им в самостоятелна глава в Особената част на НК.

§.3. Обект на престъпленията против опазване на културното наследство

Разгледан е въпросът за обекта на престъпленията и по-конкретно на тези по глава VIII, раздел I от особената част на НК, където понастоящем са уредени съставите на тези престъпления. Анализирани са видовете обществени отношения, които възникват в процеса на опазване на културното наследство в светлината на действащата Конституция и ЗКН. От съвременна гледна точка за обществените интереси, подлежащи на наказателноправна защита, разбирането на законодателя за обекта на престъпленията по раздел I следва коренно да се преосмисли.

Преди всичко следва да се отбележи, че става дума за гарантиране на едно универсално право на гражданите на достъп до културните ценности. Общественият интерес от опазването на културното наследство може да бъде диференциран допълнително като се формулират отделни негови аспекти (интереси) – напр.: интерес от физическото запазване на културните ценности; интерес от запазването на културните ценности на територията на страната или връщането обратно на изнесени културни ценности; интерес от съхраняване на културните ценности в оригиналния им контекст; интерес от осигуряване на достъп до културните ценности и разпространение на знания за тях; интерес от използването на културните ценности в интерес на всички и т.н.

С оглед изложеното, обект на разглежданите престъпления се явяват обществените отношения, свързани с дейностите по опазване на културното наследство, включени в единен системен процес, регламентирани в ЗКН и осъществявани по отношение на културните ценности и гарантиращи конституционното право на всички граждани на достъп до обектите на културното наследство. Опазването на културното наследство може да се определи като система от посочените обществени отношения, възникващи и развиващи се в рамките на този системен процес. Ето защо обект на изследваните тук престъпления се явява именно опазването на културното наследство. В този смисъл в дисертационния труд е възприето наименованието „престъпления против опазване на културното наследство“.

§.4. Обществена опасност

Обществената опасност на престъпното деяние е негово основно, определящо, обективно и неюридическо качество, което го характеризира от гледна точка на отрицателното му въздействие върху обществените отношения и го отличава от непрестъпните деяния.

Основни особености на обществената опасност са нейният характер и степен. От тяхното определяне би трябвало а зависи и преценката за криминализацията на определени деяния и за разграничаването им от административните нарушения.

В този параграф са изследвани и посочени обстоятелствата от които зависи и, които определят съответно характера и степента на обществена опасност на разглежданите престъпления.

Изследван е и проблемът за съотношението на съставите на престъпления с такива на административни нарушения по ЗКН и недостатъчната яснота относно критериите за разграничаването им с оглед действащата нормативна уредба. Предложени са конкретни критерии, които да залегнат в съставите по НК за отграничаване на престъпните деяния от административните нарушения.

§.5. Обща характеристика на обективната страна

В този параграф са анализирани общо признаците от обективна страна, залегнали в съставите на престъпленията против опазване на културното наследство.

Като предмет на престъпления освен изясненото понятие за културна ценност се употребяват и други понятия, които е необходимо да бъдат изяснени. Изяснено е съдържанието на понятието „археологически обект“ по смисъла на ЗКН, употребено и в НК. Формулирани са препоръки за усъвършенстване на режима му по ЗКН и изясняване на това понятие.

Изяснено е съотношението на културната ценност с понятието „съкровище“ по чл. 208 НК. Разгледан е въпросът за възможността като предмет на престъпление да се явяват груповите културни ценности или съвкупности от вещи. Изяснено е и понятието за архивен документ и съотношението му с културна ценност.

Анализирани са формите на изпълнителни деяния и видовете престъпления с оглед въздействието върху обекта на посегателства, както и други признаци от обективната страна.

§.6. Субект на престъпленията

Разгледана е общата характеристика на субекти на престъпленията против опазване на културното наследство. Отбелязано е като особеност обстоятелството, че в някои състави е предвидено субектът да е длъжностно лице, което противоречи на идеята за субект на престъпленията по раздел I от глава VIII от НК.

§.7. Обща характеристика на субективната страна

Разгледани са основните форми на вина и други субективни признаци, използвани при формулиране на съставите на разглежданите престъпления.

§.8. Наказуемост

Разгледани са предвидените наказания и въпросът за съобразяването им със степента на обществена опасност на престъпленията съотнесени към други състави на сходни престъпления.

В един случай, при несъобщаване за открита културна ценност, е предвидено специално основание за освобождаване на дееца от наказателна отговорност поради последващо положително поведение, чрез което се предотвратява настъпването на вредни последици от извършеното вече престъпление.

§.9. Видове и система на престъпленията против опазване на културното наследство

Доколкото до момента няма цялостно и подробно изследване по въпроса за наказателноправната защита на културното наследство, в българската научна литература не е правен опит за систематизиране и класифициране на видовете престъпления против опазване на културното наследство.

Към престъпленията против опазване на културното наследство могат да се приложат основните класификационни критерии, валидни за всички престъпления. Разгледани са основните от тях и е обоснована класификация на престъпленията против опазване на културното наследство.

Като най-значима и подходяща за основа на систематизация на тези престъпления е обоснована класификацията с оглед **непосредствения обект** на отделните престъпления, определен според конкретния засегнат, защитаван от правото обществен интерес и съответните дейности по опазване на културното наследство, предвидени в ЗКН. Според този критерий могат да бъдат разграничени следните групи престъпления:

- Престъпления, във връзка с издирването и откриването на културни ценности:

- Престъпления, свързани с физическото опазване на културните ценности (унищожаване, повреждане и видоизменение на културна ценност):

- Престъпления, свързани с адаптацията и социализацията (осигуряване на достъп за възприемане и изучаване) на културните ценности:

- Престъпно отнемане и присвояване на културни ценности;

- Престъпления, свързани със запазването на обектите на културното наследство на българска територия:

Класифицирането на съставите на престъпленията против опазване на културното наследство с оглед непосредствения обект в най-голяма степен позволява да бъдат изяснени особеностите им. Според тази класификация те са разгледани в изложението по глава трета от дисертационния труд.

ГЛАВА ТРЕТА

ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

§.1. Престъпления, свързани с издирването и откриването на културните ценности

Предвид основната характеристика на културните ценности, че те са „стари“, възникнали в минали епохи, твърде често с времето те биват „изгубени“ за общественото внимание. За да изпълнят функцията си на свидетелства за миналото, те трябва да бъдат издирени и открити. Поради това и издирването на културните ценности е една от дейностите, посочени в ЗКН като част от системния процес на опазване на културното наследство. Най-голямо значение за издирването на обектите на културното наследство имат методите на археологията, поради което и основната част от противозаконните действия в това отношение са насочени към издирване на археологически културни ценности.

Към настоящият момент са криминализирани:

- откриването на културна ценност и несъобщаването на властта за това (чл. 278, ал. 1);
- откриването на съкровище, съдържащо културна ценност и несъобщаването на властта за това (чл. 208, ал. 4);
- търсенето на археологически обекти (чл. 277а, ал. 1) и
- извършването на теренни проучвания без разрешение или
- нареждането да бъдат извършени такива проучвания (чл. 277а, ал. 2)

1.1. Престъпно търсене на археологически обекти (иманярство) – чл. 277а, ал. 1 НК

Съгласно чл. 277а, ал. 1 НК който без съответно разрешение търси археологически обекти, се наказва с лишаване от свобода до пет години.

Тъй като практически на цялата територия на страната има данни за археологически обекти и археологически културни ценности могат да бъдат открити сравнително лесно, а деянията са трудно разкриваеми, това е най-често извършваното престъпление против опазване на културното наследство, като за много лица то е превърнато в професионално занимание.

Престъплението е насочено към увреждане или застрашаване на обществените отношения, в рамките на които се гарантира законосъобразното издирване, идентификация и опазване на археологическото културно наследство. Те се явяват негов обект.

Изяснени са признаците от обективна страна – особено изпълнителното деяние и съотношението му към извършването на теренни проучвания, което е съставомерно по ал. 2 ако се извършва без разрешение; относно субекта и субективната страна. Изяснени са и квалифициращите признаци по ал. 3 – особено средство – техническо средство или МПС.

1.2. Извършване или нареждане да бъдат извършени теренни проучвания без разрешение – чл. 277а, ал. 2 НК

Съгласно чл. 277а, ал. 2 НК, който без съответно разрешение извършва или нареди да бъдат извършени теренни археологически разкопки, геофизически или подводни проучвания, или не по законоустановения ред извършва изкопни работи на територията на недвижима културна ценност или в нейната охранителна зона, се наказва с лишаване от свобода до шест години и с глоба от две хиляди до двадесет хиляди лева. Текстът на чл. 277а, ал. 2 НК съответства на чл. 278б, ал. 1 НК в редакцията преди изменението с ДВ, бр. 27 от 2009 г.

В текста на ал. 2 са включени три състава на престъпления:

- Извършване на теренни проучвания без разрешение;
- Нареждане да се извършат теренни проучвания без разрешение и
- Неправомерно извършване на изкопни работи в защитената територия на недвижима културна ценност.

Докато първите два състава са свързани с издирване на археологически културни ценности, третият – извършването на изкопни работи е свързано със застрашаване на недвижимите културни ценности от увреждане. Поради това систематично в този параграф са изяснени само първите два състава, а третият – в следващия параграф, с другите увреждащи престъпления.

Обектът на престъплението са обществените отношения, осигуряващи законосъобразното издирване, идентификация и проучване на културните ценности и археологическите обекти и в частност – извършването на теренни археологически проучвания.

Отбелязана е необходимостта от терминологично синхронизиране на текста с позитивната нормативна уредба на теренните проучвания.

Изяснени са признаците от обективна страна – въпросът за издаване на съответно разрешение, изпълнителното деяние при извършване на теренни проучвания и отношението му към изпълнителното деяние по ал. 1. Изяснени са признаците на състава относно субекта на престъплението и субективната страна в различните хипотези на изпълнително деяние.

Разгледани са и квалифицираните случаи по чл. 277а, ал. 3 НК.

Анализирано е отношението на това престъпление към състава на административно нарушение по чл. 218а, ал. 1 ЗКН.

1.3. Престъпно откриване на културна ценност – чл. 278, ал. 1 НК

Съгласно чл. 278, ал. 1 НК се наказва лице, което открие културна ценност и в продължение на седем дни не съобщи на властта. Анализирани са признаците на състава на престъплението, включително и в светлината на сходния състав на присвояване на съкровище по чл. 208 НК, както и квалифицирания състав по ал. 2.

Изяснено е употребеното в състава понятие „властта“ с оглед уредбата на съответните задължения по ЗКН за уведомяване при намерена културна ценност. Формулирано е предложение понятието „властта“ да бъде заменено с друго, напр. „компетентните институции“ или друг равнозначен израз.

Препоръчително е квалифицирания състав да бъде изменен, като се прецизира квалифициращото обстоятелство, а именно: предметът е културна ценност, за която има основание да бъде категоризирана като национално богатство или от национално значение.

Анализирана е хипотезата на освобождаване от наказателна отговорност по ал. 4, когато деецът съобщи за откритата културна ценност, макар и след предвидения срок, ако не е настъпил вредоносният резултат по ал. 3.

Анализирано е отношението на престъплението към състави на административни нарушения по ЗКН – по чл. 221 ЗКН и по чл. 198 ЗКН.

1.4. Престъпно откриване на съкровище, съдържащо културна ценност – чл. 208, ал. 4 НК

Изяснени са признаците на квалифицирания състав на присвояване на съкровище в особената хипотеза по чл. 208, ал. 4 във вр. с ал. 1 НК, когато съкровището съдържа културна ценност. Анализирани са причините за едновременното съществуване на този състав и сходния му по чл. 278, ал. 1 НК.

Изследвано е отношението на престъплението към други състави на престъпно търсене или откриване на културни ценности – по чл. 278, ал. 1 и по чл. 277а, ал. 1 НК. Формулирано е предложение квалифицирания състав по чл. 208, ал. 4 да отпадне и да останат само специалните състави за търсене, съответно откриване на културни ценности.

1.5. Изготвяне, държане и укриване на средство на престъпление против археологически обекти – чл. 277а, ал. 7 НК

Анализирана е същността на престъплението по ал. 7 на чл. 277а НК, което е по същността си форма на вещно укривателство или на приготвяне към противозаконно търсене, съхранение, изменение или пренасяне на археологически обект. Предметът на това престъпление е предназначен да послужи или е бил използван като средство на друго престъпление. Изяснена е същността на отделните посочени предмети на престъплението – „оръдия“, „предмети“, „материали“ и „Компютърна програма“

Разграничени са посочените предмети, от една страна като средство на друго престъпление, за което са послужили или са предназначени и, от друга страна – като предмет на престъплението по чл. 277а, ал. 7 НК с оглед създаваните очевидни затруднения в практиката.

Анализирани са формите на изпълнителното деяние – изготвяне, държане, укриване на предмета.

За да е престъпление това деяние, т.е. общественоопасно, следва или изготвянето и държането на съответните предмети да е забранено, или дейността, за която са послужили или са предназначени, да е общественоопасна. В това отношение разглежданият състав търпи критика. От една страна не става въпрос за принципно забранени за притежание вещи, а от друга страна сама по себе си нито една от описаните четири възможни дейности, за които следва да е бил предназначен и ли да е послужил предметът, не е забранена и общественоопасна - „съхранението“, „търсенето“, „пренасянето“ или „изменението“ на културна ценност.

Очевидно е, че трябва да става въпрос за престъпна дейност, свързана с културните ценности. Текстът се нуждае от поправително (стеснително) тълкуване, а именно, че деянието може да бъде общественоопасно единствено, когато предметът представлява средство за извършване на друго престъпление, т.е. когато става дума за „противозаконно“ търсене, съхранение, изменение или преместване на археологически обект.

§.2. Престъпно унищожаване, повреждане и видоизменение на културни ценности

Разглежданите в този параграф престъпления са свързани с причиняване или създаване на опасност от физическо увреждане на културни ценности. Техният непосредствен обект включва като определящ елемент обществените отношения, осигуряващи опазването (физическото съхранение) на културните ценности и гарантиращи правото на гражданите на достъп до тях.

2.1. Унищожаване или повреждане на своя културна ценност

По чл. 278б, ал. 1 НК е наказуемо престъпно унищожаване или повреждане на културна ценност – собственост на дееца. Изяснени са признаците на състава. Анализирани са проблемът с изискването за особено качество на предмета – да принадлежи на дееца, който търпи критика и е препоръчително да отпадне като признак от състава на престъплението, както и възможностите за приложение на други състави, предимно по чл. 216 НК, към посегателства върху чужди културни ценности.

Като пропуск на законодателя е разпознато обстоятелството, че от състава на унищожаване или повреждане на културна ценност отсъства третата възможна форма на причинен резултат – „видоизменение“. Този пропуск следва да бъде поправен, като в общия състав на унищожаване или повреждане на културна ценност се добави и „видоизменение“ на културна ценност, което е довело до значителна загуба на културната или научната ѝ стойност.

Формулирано е предложение *De lege ferenda* да бъде предвиден състав за непредпазливо унищожаване, повреждане или видоизменение на културна ценност, поне в случаите на културна ценност, за която има основание да бъде категоризирана като национално богатство или от национално значение.

Изяснено е отношението към състави на административни нарушения по ЗКН – по чл. 197, ал. 1 ЗКН, по чл. 200а ЗКН, по чл. 200в ЗКН.

2.2. Длъжностно престъпление по чл. 278б, ал. 2 НК – противозаконно даване на разрешение за унищожаване, разрушаване, повреждане или видоизменение на културна ценност

В чл. 278б, ал. 2 НК е обявено за наказуемо даването на разрешение от длъжностно лице за унищожаване, разрушаване, повреждане, видоизменение или за износ на културна ценност в нарушение на закона. В хипотезата на даване на разрешение за износ на културна ценност престъплението следва да се отнесе към съответното систематично място в изложението относно трафика на културни ценности.

Става въпрос за специално, същинско длъжностно престъпление. В непосредствения обект на това престъпление се включват и обществените отношения, в рамките на които законосъобразно се осъществяват съответните функции на длъжностните лица по опазване на културното наследство и в частност по издаване на разрешения за извършване на определени дейности във връзка с културните ценности.

Изяснени са признаците от състава на престъплението, включително във връзка с разпоредбите на ЗКН, изпълващи със съдържание бланкетната диспозиция.

Разгледани са квалифицираните случаи по ал. 3 на чл. 278б, във вр. с ал. 2, касаещи съответните резултатни деяния – когато е последвало унищожаване, разрушаване, повреждане, видоизменение или износ на културната ценност.

Анализирано е отношението към състава на общото длъжностно престъпление по чл. 282 НК. Препоръчително е съотношението между двата състава да бъде преоценено и да бъдат синхронизирани санкциите с оглед обществената опасност на деянията, а освен това да се предвиди и съответно приложение на квалифицираните състави по чл. 282 НК в случаите, свързани с посегателства върху културни ценности. От гледна точка на прагматичност, за да се избегне повторното създаване на сложна система от квалифицирани състави на това длъжностно престъпление, а и за да не се обезличи характера на престъплението като длъжностно, удачно би било допълването на състава на чл. 283а, като се предвиди съответното прилагане на чл. 282 и 283, когато престъпленията са свързани с опазването на културното наследство.

Анализирано е и отношението към състава на административно нарушение по чл. 200б ЗКН.

2.3. Непредпазливо унищожаване или повреждане на намерена културна ценност – чл. 278, ал. 3 НК

По силата на ал. 3 на чл. 278 по-тежко наказуеми са деянията по ал. 1 и 2 – откриване на културна ценност и несъобщаване на властта за това, когато е последвало повреждане или унищожаване на културната ценност, което деецът не е искал и не е допускал. Изяснени са признаците от състава на това престъпление.

Установени са проблемни моменти във връзка с прилагането на състава. Доколкото се касае за намерена вещ, то тя няма да бъде притежание на дееца. Следователно отговорност в последния случай няма да се носи по чл. 278б, ал. 1 НК, тъй като към настоящия момент съставът на това престъпление изисква предметът на престъплението да е собственост на дееца. От друга страна е нелогично да се приеме, че умишленото деяние следва да е по-леко наказуемо, доколкото санкцията по чл. 278б, ал. 1 е по-лека от тази по чл. 278, ал. 3.

2.4. Нарездане или допускане извършването на незаконни дейности в защитена територия за опазване на културното наследство – чл. 277а, ал. 4 НК

Анализиран е съставът по ал. 4 на чл. 277а в двете му форми на изпълнителното деяние, които не са пряко свързана с увреждането на

обектите на културното наследство, а създават предпоставки за извършване на такова посегателство от други лица: нареждане да се осъществи противозаконна дейност в защитена територия за опазване на културно наследство и допускане осъществяването на такава дейност (допустителство).

Ако противозаконната дейност води до повреждане или унищожаване на културната ценност, но лицата, които фактически я извършват, действат без умисъл за това, тогава „допустителят“ ще следва да отговаря за повреждане или унищожаване на културната ценност при посредствено извършителство.

2.5. Престъпно продължаване или допускане продължаването на спряна противозаконна дейност в защитена територия за опазване на културното наследство – чл. 277а, ал. 5 НК

Анализиран е съставът на това престъпление, за което ще отговаря всяко лице, което осъществява или допуска осъществяването на противозаконна дейност по ал. 4, след като законосъобразно е било постановено спирането на същата дейност. Изяснени са признаците на състава и отделните хипотези, в които дейността следва да се счита за спряна по смисъла на тази разпоредба.

2.6. Организиране и ръководене на противозаконна дейност в защитена територия за опазване на културното наследство – чл. 277а, ал. 6 НК

По ал. 6 на чл. 277а НК се наказва организирането и ръководенето на дейностите по ал. 4 и 5. Изяснени са по съдържание формите на изпълнително деяние, както и останалите признаци от състава.

Разгледано е отношението към организирането и ръководенето на организирана престъпна група и към състави на административни нарушения по ЗКН, свързани с извършването на дейности в територии, свързани с археологически или недвижими културни ценности, които разкриват общи признаци с разглежданите състави на престъпления, касаещи незаконни дейности в такива територии: по чл. 200, ал. 1, по чл. 221а, ал. 1, по чл. 221а, ал. 2, по чл. 221а, ал. 3 ЗКН.

2.7. Противозаконно извършване на изкопни работи в защитена територия за опазване на културното наследство

Анализиран е третият състав, формулиран в чл. 277а, ал. 2 НК, третиращ извършването, не по законоустановения ред, на изкопни работи в защитената територия за опазване на недвижима културна ценност. Изследвани са особеностите и на квалифицирания състав по ал. 3. Що се отнася до извършването на изкопни работи, то практически е малко вероятна ситуация, в която описаното деяние да бъде извършено без използването на техническо средство. Излиза, че почти във всички случаи престъплението ще следва да се квалифицира именно по тежко наказуемия състав.

Предложено е текстът да бъде прецизиран и това престъпление да бъде наказуемо по-тежко, когато за извършването на изкопните работи е използвана напр. механизирана земекопна техника, а не обикновено техническо средство, като напр. лопата. В тези случаи опасността от увреждане

на културните ценности е значително по-голяма поради характера на работата на такава техника – създаването на значителни вибрации, по-трудния контрол над машината и т.н.

2.8. Други престъпления, свързани с унищожаване или повреждане на културна ценност

Анализирани са съставите на някои други престъпления, систематично включени в други глави от особената част, които имат отношение към обекти на културното наследство:

- Квалифициран състав на палеж по чл. 330, ал. 2, т. 3 НК
- Повреждане или унищожаване чрез взрив по чл. 333 НК
- Приготовление и заканване с общоопасно престъпление
- Престъпно посегателство срещу културни ценности по време на война

2.9. Необходимост от приемането на други състави на увреждащи престъпления

2.9.1. Терористично действие

В проекта за нов НК е предвидено включването на състав на терористично действие, когато деянието, извършено с терористична цел, е причинило разрушаване или повреждане на културна ценност.

Идеята следва да бъде подкрепена, но текстът се нуждае от прецизиране. Една от формите на престъпния резултат – „разрушаване“ е относима към недвижимите вещи. Би следвало да се употреби общото понятие „унищожаване“. Следва да бъде включена и третата алтернативна форма, както при всички състави на престъпления, които са свързани с физическо вредоносно въздействие върху културни ценности, а именно: „видоизменение“, от което значително е намалела или изцяло е изгубена културната и научна стойност на културната ценност.

2.9.2. Увреждане на културна ценност в резултат на престъпно замърсяване на атмосферния въздух или на водите

Разгледан е проблемът за замърсяването на околната среда в съвременния индустриален свят, придобиващ все по-глобални измерения и, предизвикващ все по-вредоносни последици. Законодателят показва трайна тенденция към засилване на защитата срещу замърсяването на околната среда. Осъзнава се значението на този проблем и за здравето на хората. Замърсяването на средата обаче, има пагубно въздействие и върху неживата материя. В частност – оказва се сериозен проблемът увреждането на културните ценности (предимно старинни сгради и паметници) в резултат на въздействието от вредни емисии в атмосферния въздух или във водите.

Формулирано е предложение да бъде предвиден състав на престъпление против екологията, с който да се криминализира замърсяването на атмосферния въздух или воден басейн, от което е настъпило или е могло да настъпи унищожаване или значително повреждане на културни ценности.

§.3. Престъпления, свързани с идентификацията, регистрацията, адаптацията и социализацията (осигуряване на достъп за възприемане и изучаване) на културните ценности

3.1. Държане на неидентифициран и нерегистриран археологически обект – чл. 278, ал. 6 НК

Анализирани са признаците на състава на престъплението по чл. 278, ал. 6 НК с предмет археологически обект по смисъла на чл. 146, ал. 1 ЗКН и квалифицираните случаи, когато предметът представлява национално богатство или се държат повече от три обекта. Направен е извод, че при настоящата редакция на текста на чл. 278, ал. 6 НК държането на неидентифициран движим археологически обект винаги ще представлява квалифициран случай на държане на обект, представляващ национално богатство.

Изяснено е отношението към вещното укривателство и по-специално към квалифицирания състав на вещно укривателство на вещ, поставена под специален режим, каквато е културната ценност, по чл. 215, ал. 2, т. 2 НК.

Държането на такива културни ценности, най-често археологически, в колекция и придобиването им с цел включване в такава колекция, когато са придобити противозаконно, може да представлява и изпиране на пари, доколкото колекцията от културни ценности представлява имущество по смисъла на чл. 253 НК.

Анализирано е и отношението към състава на административно нарушение по чл. 220 ЗКН.

Изследван е въпросът за основанията за съществуването на състава по чл. 278, ал. 6 НК. Културната ценност не е забранена за притежание вещ. Не е забранена за притежаване вещ и археологическият обект, независимо, че принципно законът ги обявява за изключителна държавна собственост.

Не е оправдано да бъде криминализирано принципно държането на тези обекти, просто заради неизпълнението на някакво административно задължение. Санкцията за непоискването на идентификация и регистрация ще бъде по-адекватна и по-ефективна за налагане, когато е административна по ЗКН и поради това тук не е оправдана наказателната репресия. Наказателната отговорност би била оправдана ако държането на неидентифицирани и нерегистрирани археологически културни ценности е с цел да бъдат укривани, когато са неправомерно придобити, т.е. в хипотезата на вещно укривателство, или когато се държат с цел да бъдат незаконно изнесени.

Предложено е текстът на чл. 278, ал. 6 да отпадне, а да се прилага квалифицираният състав за вещно укривателство на вещ, поставена под специален режим, което ще обхване хипотезата на укривателство на културни ценности изобщо – не само археологически. Формалното държане на културни ценности, които не са регистрирани и идентифицирани, когато това е задължително по закон следва да бъде наказвано само по административен ред.

3.2. Длъжностно престъпление във връзка с идентификацията и регистрацията на културните ценности – чл. 278, ал. 5 НК

По чл. 278, ал. 5 НК се наказва длъжностно лице, което не поиска идентификация и регистрация на културна ценност. Обект на престъплението са обществените отношения, в рамките на които се осигурява законосъобразното идентифициране и регистриране на културните ценности, като законово регламентирана дейност на определени длъжностни лица и се гарантира правото на достъп на гражданите до културните ценности.

Анализирани са разпоредбите на ЗКН, които имат отношение към изпълване със съдържание на бланкетната диспозиция в НК и останалите признаци на състава.

Разгледан е въпросът за задължението по ЗКН на различните категории субекти да искат идентификация и регистрация на културните ценности. Задължението за искане на идентификация е свързано с придобиването на вещи, които „могат да се определят като културни ценности“, като съответно при идентификацията може да се достигне до извод, че конкретната вещь не отговаря на критериите за културна ценност. Ако не е поискана идентификация на такава вещь, за която може да се предполага, че отговаря на критериите на ЗКН за културна ценност, но се окаже, че не е така, независимо, че е било задължително да се поиска идентификация по силата на чл. 97 ЗКН, то бездействието не може да се квалифицира като престъпление. Ще липсва обществена опасност на деянието.

3.3. Незаконни сделки с културни ценности – чл. 278а, ал.1 и 2 НК

Съгласно ал. 1 на чл. 278а НК се наказва „който предлага за отчуждаване или отчужди културна ценност, която не е идентифицирана и регистрирана“.

Анализирани са и са изяснени като понятия формите на изпълнително деяние - предлагането за отчуждаване, отчуждаването, придобиването, както и другите признаци на състава.

Разгледани са и по-тежко наказуемите случаи по ал. 3.

Анализирано е отношението към състави на нарушения по ЗКН – по чл. 206, ал. 1 и по чл. 207, ал. 1 ЗКН.

§.4. Престъпно отнемане и присвояване на културни ценности

Като изключим откриването на културна ценност и несъобщаването на властта за това, което се окачествява като престъпно присвояване, към момента няма предвидени специални състави за другите престъпления, свързани с присвояване или отнемане на предмета.

Подкрепена е идеята, залегнала в проекта за нов НК за създаването на квалифицирани състави и за други престъпления – кражба, грабеж, обсебване, длъжностно присвояване.

Разгледан е въпросът за широките граници, в които може да варира степента на обществена опасност и за необходимостта от диференциране на административната и наказателната отговорност. По квалифицирания състав предметът трябва да е по-значима културна ценност, напр. национално

богатство или да е в големи количества или на значителна стойност или да са отнети от галерия, музей или другаде, където са експонирани публично.

§.5. Трафик на културни ценности

5.1. Незаконен износ на културна ценност – чл. 278а, ал. 4 НК

Съгласно чл. 278а, ал. 4 се наказва този, който без съответно разрешение изнесе извън границите на страната културна ценност.

Изяснени са: признаците от обективна страна – изпълнителното деяние във възможните му проявни форми, престъпния резултат, обосноваващи резултатния характер на състава, особеното място на извършване и изискването износът да се извършва без съответно разрешение, предметът на престъплението – движима културна ценност; признаците относно субекта; относно субективната страна.

Анализирано е отношението на това престъпление към административното нарушение по чл. 217, ал. 1 ЗКН.

5.2. Други престъпления, свързани с незаконен износ на културни ценности

Към незаконният износ на културни ценности имат отношение и други състави на престъпления, където износът на културна ценност е свързан с една от алтернативните форми на някой от признаците на състава. Такива са:

- противозаконното изготвяне, укриване или държане на средство, послужило или предназначено за „пренасяне“ (износ) на културна ценност. по чл. 277а, ал. 7 НК;

- длъжностно престъпление по чл. 278б, ал. 2 – противозаконно издаване на разрешение за износ на културна ценност;

- квалифициран случай по чл. 278б, ал. 3 на длъжностното престъпление по ал. 2 – когато е последвал износ на културната ценност.

Тези престъпления са разгледани във връзка с други от алтернативно посочените в тях признаци на състава.

5.3. Необходимост от криминализиране на други форми на незаконен трафик на културни ценности

5.3.1. Контрабанда на културни ценности

Към момента наказуемо е само противозаконното пренасяне на културни ценности през границата на страната в посока навън – незаконният износ. Не е наказуем вносът на незаконно изнесена от друга страна културна ценност.

Формулирана е препоръка незаконното пренасяне през границата (не само износа) на културна ценност да се допълни към чл. 242, ал. 1 НК.

Като предмет на контрабанда следва да се определят културните ценности – национално богатство или когато са в големи количества, или на значителна стойност, или когато контрабандата се извършва системно, или по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ.

5.3.2. Придобиване, укриване, транспортиране, държане на културни ценности с цел незаконен износ

При сега действащата уредба редица деяния, извършвани като елемент от съвкупната дейност на много лица, насочена като цяло към обща цел – незаконен износ на културни ценности и реализирането им в страните-пазари, не се обхващат от наказателноправната защита на културното наследство.

Препоръчително е да бъдат създадени състави на престъпления, съответстващи на тези за трафик на хора или на други предмети, поставени под специален режим, с оглед формите на изпълнителното деяние. Например да бъдат криминализирани:

- Придобиването на културни ценности с цел същите да бъдат изнесени;
- Укриването на културни ценности;
- Транспортиране или пренасяне на културни ценности;
- Държане на културна ценност, с цел да бъде изнесена.

Тези форми на изпълнителни деяния по същество са подготовка за пренасяне през границата на културни ценности.

Още по-висока е степента на обществена опасност, когато деянията се извършват в изпълнение на решение или по поръчение на ОПГ.

Криминализирането на всички форми на трафик на културни ценности ще даде възможност за по-пълноценна наказателноправна защита на културното наследство, като се търси отговорност за изпиране на пари, независимо от кого и по какъв начин е трансформирано придобитото от трафика.

§.6. Престъпления с предмет архивен документ – чл. 278а, ал. 5 НК

Законодателят традиционно урежда наказателноправната защита на архивното документално наследство заедно с тази на културното наследство. Съгласно чл. 278а, ал. 5 НК, в случаите по ал. 1 – 4, и за документ от НАФ се прилагат разпоредбите, които по принцип касаят културни ценности.

ЗНАФ урежда особен режим за архивните документи, който не е идентичен с този на културните ценности по ЗКН. За избягване на практическите проблеми при прилагането на тези състави и за изграждане на ефективна наказателно-правна защита на документалното наследство е препоръчително да бъдат формулирани отделни прецизни състави на съответните престъпления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ (ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО)

Систематизирани са основните изводи, направени в изследването. Въз основа на така направените най-обобщени изводи, са направени някои препоръки за усъвършенстване на законодателството.

1. Препоръки по отношение на позитивната уредба в ЗКН

Направени са препоръки за прецизиране на някои основни понятия и усъвършенстване на правния режим на културните ценности, нематериалните културни ценности, археологическите обекти.

2. Препоръки относно уредбата на престъпленията по НК

Направени са конкретни предложения за усъвършенстване на нормативната уредба – за прецизиране на съставите на престъпления, за отмяна на някои от тях и за създаване на нови.

Предложено е цялостно разрешение за приемане на самостоятелна глава в особената част на НК с конкретно формулирани състави на престъпления, както и за състави на престъпления, уредени на други систематични места.

Като база са използвани предложенията в проекта за нов НК, като цялостно предложение *de lege ferenda*. Отразени са и съответни отношения и към уредбата по действащия НК.

Обосновано е и евентуално ново систематично място на нова глава „Престъпления против опазване на културното наследство“ в действащия НК.

3. Препоръки във връзка с уредбата на престъпленията с предмет документ от НАФ

Изследването няма за задача да направи конкретни предложения за усъвършенстване на законодателството в тази област.

Доколкото режимът на културните ценности по ЗКН и на архивните документи по ЗНАФ разкриват достатъчно големи различия, които да не позволяват безпроблемното прилагане и за документите от НАФ на съставите на престъпления против опазване на културното наследство, следва да се изгради самостоятелна система от състави на престъпления.

III. СПРАВКА ЗА ПО-СЪЩЕСТВЕНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Дисертационният труд представлява първото цялостно изследване по проблема за наказателноправната защита на културното наследство.
- Изяснени са основни понятия, които до момента не са били обект на сериозно теоретично изследване и са формулирани определения за тях – културно наследство, културна ценност и различните ѝ видове, археологически обект, опазване на културното наследство, защита и закрила на културното наследство.
- Изрично е изяснена и аргументирана характеристиката на културните ценности като вещи, които освен научна и културна стойност имат и потребителска и имуществена такава.
- Изрично е изяснено и аргументирано принципното положение, че качеството културна ценност произтича от закона, а не от изричното изявление на определен компетентен орган, както и изключенията от този принцип.
- Изяснено е понятието за археологически обекти и основанието те да бъдат окачествени като културни ценности. Формулирана е препоръка за усъвършенстване на законодателството, като се прецизира правния режим

на археологическите обекти и статута им на обекти на правото, каквато е била волята на законодателя при приемане на ЗКН.

- Изяснен е въпрос, който до момента не е бил въобще поставян в правната литература и съдебната практика е дали като предмет на престъпленията против опазване на културното наследство могат да се разглеждат груповите културни ценности или някои особени видове недвижими културни ценности, регламентирани в ЗКН, които се характеризират със значима стойност поради особеното съчетание на група обекти или колекциите, които представляват съвкупност от отделни движими културни ценности. Обосновано е, че от наказателноправната защита не са изключени и тези културни ценности.
- Изяснено е съотношението между понятията културна ценност и документ от НАФ, което се явява възможен предмет на престъпление.
- Изяснена е непоследователност при употреба на понятията „закрила“ и „защита“ на културното наследство в ЗКН и други нормативни актове. Формулирана е препоръка за преодоляване на тази терминологична непрецизност в ЗКН.
- Обоснована е различната употреба на понятието „опазване на културното наследство“ и основанието за разглеждане на две отделни понятия – в тесен и в широк смисъл, които са дефинирани.
- Обосновано е значението на „опазването на културното наследство“ и като съвкупност от правоотношенията, които възникват и се развиват в рамките на които се осъществяват уредените в ЗКН процеси и дейности. От тази гледна точка опазването на културното наследство се оказва и обект на престъпленията, които са основен обект на изследването. Въз основа на това е обосновано и названието им: „престъпленията против опазване на културното наследство“.
- Изяснена е същността на културното наследство като обект на основни човешки права, като достижение на човечеството през миналите епохи, а не толкова като обикновена съвкупност от материални предмети – обект на собственост.
- С оглед разбирането, че наказанието конфискация е приложима към престъпленията които са насочени към извличането на незаконни облаги от страна на извършителите, напълно нелогично извън категорията на тези престъпления е оставен незаконният износ на културни ценности, а трафикът на културни ценности е престъплението, което е източник на най-сериозни незаконни доходи за извършителите. Обоснована е необходимостта за това престъпление също да бъде предвидена конфискация.
- Препоръчано е систематичното място на съставите на престъпленията против опазване на културното наследство, да бъде променено, като тези престъпления бъдат изведени от гл. VIII, р. I. и бъде обособена самостоятелна глава в особената част на НК.
- Обоснована е необходимостта както съставите на престъпленията, така и санкциите им да бъдат подчинени от законодателя на една цялостна и

обоснована философия – политика за правната защита на културното наследство и в частност наказателноправната защита.

- Изяснени са обстоятелствата, които определят и имат значение за характера и за степента на обществената опасност на посегателствата срещу обекти на културното наследство.
- Обоснована е необходимостта да бъде проведена ясна разграничителна линия между административно-наказателната и наказателноправната защита, каквато в момента липсва. Предложени са конкретни критерии, които да залегнат в НК за обосноваване на степента на обществена опасност на престъпленията.
- Препоръчано е да бъдат предвидени състави на престъпленията, извършени по непредпазливост, в резултат на които се причинява унищожаване или повреждане на културни ценности, когато това разкрива достатъчно висока степен на обществена опасност.
- За пръв път е предложена класификация и систематизация на престъпленията против опазване на културното наследство.
- Установено е терминологичното несъответствие между текста на чл. 277а, ал. 2 НК, боравещ с терминологията използвана при действието на отменения ЗПКМ, и действащата уредба на теренните проучвания. Формулирана е препоръка текстът в НК трябва да бъде прецизиран. За да се избегне излишната казуистика – да не се изброяват отделни видове теренни проучвания, а да бъде посочено общо „извършване на теренни проучвания“, което би гарантирало всеобхватност на състава.
- Формулирана е препоръка наказателна отговорност да е предвидена за извършване на теренни проучвания без съответно разрешение, чрез използване на деструктивни методи, а административно-наказателната отговорност следва да се свързва с недеструктивните форми на теренни проучвания. Обоснована е тезата, че при сегашната уредба няма основание за съществуване на състав на административно нарушение, тъй като всеки случай на извършване на теренно проучване без разрешение ще се явява престъпление.
- Разяснена е разликата в обекта между противозаконното извършване на археологически разкопки и на изкопни работи.
- Изяснено е отношението на състава по чл. 208, ал. 4 НК към други състави на престъпно търсене или откриване на културни ценности – 278, ал. 1; чл. 277а, ал. 1 НК. С оглед преодоляване на трудностите в правоприлагането, което едновременно съществуване на тези състави поражда, е препоръчано съставът по чл. 208, ал. 4 НК да отпадне.
- Изяснено е съдържанието на понятията, използвани в състава по ал. 7 на чл. 277а НК за обозначаване на предмета на това престъпление – „предмети“, „оръдия“, „материали“ и „компютърна програма“, тяхното двойко значение като предмет на това престъпление и като средство на друго. Изяснена е необходимостта от корективно тълкуване на състава относно вида на дейностите, за които предметът следва да е използван или предназначен,

- тъй като във вида, в който са посочени в състава, те не са непременно противозаконни. Формулирана е препоръка за прецизиране на състава.
- Обоснована е необходимостта при резултатните увреждащи престъпления, наред с използваните понятия „унищожаване“ и „повреждане“ указващи на причинения резултат, да бъде навсякъде добавена и третата възможна форма „видоизменение“, касаещо такова изменение, което се отразява на научната и културна стойност на предмета. В случаите, когато е употребено понятието „разруши“, което е относимо към недвижимите културни ценности, то да бъде заменено с общото „унищожих“.
 - Обоснована е необходимостта от състава на чл. 278б, ал. 1 НК да отпадне признакът „своя“ касаещ предмета на престъплението – културна ценност. Анализирани са възможността за прилагане на наказателноправна защита, когато се уврежда чужда културна ценност – предимно чрез прилагане на съставите по чл. 216 НК.
 - Изяснено е отношението на чл. 278б, ал. 2 към състава на общото длъжностно престъпление по чл. 282 НК. Препоръчано е съотношението между двата състава да бъде преоценено и да бъдат синхронизирани санкциите с оглед обществената опасност на деянията, а освен това да се предвиди и съответно приложение на квалифицираните състави по чл. 282 НК в случаите, свързани с посегателства върху културни ценности. От гледна точка на прагматичност, да се допълни състава на чл. 283а, като се предвиди съответното прилагане на чл. 282 и 283, когато престъпленията са свързани с опазването на културното наследство.
 - Обоснована е необходимостта съставът на замърсяване на атмосферния въздух или водата да е приложим и когато е настъпило или е могло да настъпи унищожаване или значително повреждане на културни ценности.
 - Обоснован е изводът е, че при настоящата редакция на текста на чл. 278, ал. 6 НК основният състав на престъплението е неприложим, тъй като държането на неидентифициран движим археологически обект винаги ще представлява квалифициран случай на държане на обект, представляващ национално богатство.
 - Обоснована е необходимостта съставът по чл. 278, ал. 6 да отпадне, а да се прилага квалифицираният състав за вещно укривателство на вещь, поставена под специален режим, каквито са културните ценности – не само археологическите. Простото държане на неидентифицирани и нерегистрирани археологически ценности може да бъде единствено административно нарушение.
 - Формулирано е предложение незаконното пренасяне през границата (не само износа) на културна ценност да се допълни към чл. 242, ал. 1 НК. По този начин ще бъде възможно и диференциране на наказателната отговорност съобразно квалифицираните състави по чл. 242, ал. 2 и сл. и ще се разреши и практическият въпрос с криминализиране на вноса на незаконно изнесена от друга страна културна ценност.
 - Препоръчано е да бъдат създадени състави на престъпления, съответстващи на тези за трафик на хора или на други предмети, поставени

под специален режим, с оглед формите на изпълнителното деяние. Например да бъдат криминализирани: придобиването на културни ценности с цел да бъдат изнесени; укриването на културни ценности; транспортиране или пренасяне на културни ценности; държане на културна ценност, с цел да бъде изнесена.

- Изяснено е съотношението между състави на престъпления и сходни състави на нарушения по ЗКН, включително съществуващи колизии между тях и е обосновано в кои хипотези, при настоящата нормативна уредба, следва да се прилага съставът на съответното престъпление и, в кои – на административното нарушение.
- Препоръчително е законодателят да ограничи казуистиката при формулиране на състави на престъпления и да възприеме другия подход – да формулира по-абстрактни, но в същото време по-широкообхватни състави.
- Направено е цялостно предложение за обособяване на самостоятелна глава „Престъпления против опазване на културното наследство“ с конкретни текстове на състави на престъпления, както и за приемане на състави на други видове престъпления, уредени на други места в особената част на НК, когато се извършват с особен предмет – културна ценност, а също и за отпадане на определени състави на престъпления.
- Обоснована е невъзможността съставите на престъпления, касаещи културни ценности, да се прилагат стриктно и към архивни документи, както е предвидено в чл. 278а, ал. 5, във вр. с ал. 1 – 4 НК. Препоръчано е за изграждане на ефективна наказателноправна защита на документалното наследство да бъдат формулирани отделни прецизни състави на съответните престъпления с предмет документи от НАФ.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Защита на европейското културно наследство по Наказателния кодекс на Република България** – Доклад пред Научна конференция „Европейски перспективи за развитие на наказателното законодателство“, организирана от СУ „Св. Климент Охридски“, ЮФ, Катедра „Наказателноправни науки“, София, 27 януари 2014 г.*

** Приет за печат в Сборник с материали от Научна конференция „Европейски перспективи за развитие на наказателното законодателство“*

2. **Престъпление ли е държането на археологически обекти, които не са идентифицирани регистрирани?** – В: „Правна мисъл“, № 3, 2013, 93 – 107.
3. **За обекта на престъпленията против културното наследство** – В: „Съвременно право“, № 3, 2013, 75 – 87.
4. **Престъпления против културното наследство – колизии и съотношения** – В: „ТЕЗА“, № 4, 2012 г., 46 – 63.

5. **Наказателноправна защита на културното наследство – национално законодателство** – В: „Престъпления с култура” – Превенция и противодействие, София, Асоциация „ФОРУМ”, 2011 г., 35 – 53.
6. **„Анализ на действащата наказателноправна уредба в сферата на културно-историческото наследство в България”** – публикувана в Сравнително законодателно изследване на правната уредба в България и в някои европейски държави в сферата на културно-историческото наследство” - София, „Бъдеще“, 2006 г., 3 – 42.